

KRÓNKA

FRANCIA VAGY ARAB?

Az algériai tüzszünetnek a francia irodalomban is volt visszhangja. A párizsi *EXPRESS* ismertette Ferejdun Hoveida regényét, a *LES QUARANTAINES*-t. Kicsoda a regény szerzője? Damaszkuszban született, francia diák volt, foglalkozására nézve jogász és diplomata, műve pedig a francia-arab kérdéskomplexum irodalmi ábrázolása. A regény hőse, Szami Szalem, nyugati műveltségű egyiptomi. Nem tud állást foglalni a két nemzet összeütközésében, hisz teste az egyiké, lelke a másiké, nem érzi magát se egészen arabnak, se egészen franciának, hanem valamiféle pszichológiai keveréknek, aki a senki földjére került. A regény cselekménye az 1960. június 23. és 24. közötti éjszaka történik, amikor Algírban még építették a barikádokat. Szami aznap este egy párizsi ipari mágán vendége, bankárok, filmszillagok, a pénz szolgálatában álló értelmiségiek társalgásában van, s amíg az unalmas és szexualitással átitatott mondén társalgás folyik, ő szégyenkezve, tele gátlásokkal, magányosnak érzi magát. A házigazda udvariassága is sérti, s a gyarmaturalomra emlékezteti: eszébe jut, hogyan vert egy francia tiszt egy bennszülöttet, eszébe jutnak a letartóztatások, a fészükéből elfűzött családok, sőt egy francia leány is, aki váratlanul ráordított az iskolában: „Hozzám ne nyúlj, te bűdös arab!” Így szakad el a valóságtól azon az estén Szami, s keresi az eltűnt arabot. Ő az az idegen, aki önmagát keresi. Először kísértést érez, hogy elhagyja Európát, mint ahogy a gyermek megtagadja szüleit, hogy minden hidat felégetve maga mögött, bosszút álljon a maga rendetlen lelki életéért. De ahogy az éjszaka eseményei lassanként megszabadítják egy gyarmatosított lény szexuális, társadalmi és politikai komplexusaitól, úgy alakul ki benne az elhatározás, melyet bonyolult személyisége diktál: legyen eleven kapocs az arabok és a nyugati világ között. Ez megfelel a franciáknak; az átmeneti időszakban alapot és lehetőségeket ad nekik. S az *EXPRESS* nem fukarkodik az elismeréssel: Hoveidában egy új Durreilt lát, mi több, „egy angazsált Durreilt, akinek bizánci retorikáját a realizmus helyettesíti, s aki nem esztétikai, hanem erkölcsi szempontból kutatja, vizsgálja az időt”.

MÉG EGY CSALÁDREGÉNY

A családregény az utóbbi évtizedben kihalófélben van, Angliában azonban van egy csöndes, de állhatatos képviselője: Anthony Powell. Legújabb művével, melynek címe *THE KINDLY ONES* (Jó emberek), tulajdonképpen a *THE MUSIC OF TIME* (Az idő zenéje) című készülő alkotásának első felét fejezte be. Az író korunk panorámáját adja itt, mégpedig Nicholas Jenkins, a regény hősenek meglátásában. Powell a maga tapasztalatait, élményeit ruházza Jenkinsre, s ezt nem is titkolja. Jenkins — akárcsak Powell — egy brit tiszt fia; Etonban és Oxfordban végzi tanulmányait, ezután egy kiadóvállalatban dolgozik, végül pedig felcsap regényírónak: mindez megfelel a szerző életútjának. A *THE KINDLY ONES* a második világháború előtti éveket öleli fel. Cselekménye egy vidéki cottageban indul: Jenkins százados, Nicholas apja, egy tábornok látogatását várja. A regény cselekményének színhelye aztán lassan megváltozik; Anglia különféle vidékeire és az angol társadalom különféle rétegeibe kísérjük a mű hőseit. Megismerkedünk a bohémvilággal, a lezüllyött nemességgel, a pénzarisztokráciával, excentrikus nagybirtokosokkal, alakok egész arcképcsarnokával.

A *THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW* kritikusa szerint a szerzőnek sikerült érzékeltetnie a környezetet légkörét, s a regény szereplőinek egyéni vonatkozásokat adott. A mű tehetséges íróra vall.

Az *ENCOUNTER*-nak az a véleménye, hogy Powell könyvében az olvasó már régebben elfogadott megoldásokat talál, kliséket, melyeket a szerző csak kiigazít, s úgy használja fel, úgy alkalmazza őket, ahogy kell. A *THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW* szerint ez a képesség kevésbé értékesnek, mellékesnek tűnhet fel, pedig ez a művészet misztériumának a lényege, s ez teszi Powell alkotását oly izgatóvá. Csupasz tényekből alkotja meg az igazságot, s művét olvasni annyi, mint egy-két óra hosszat valaki másnak az életét élni, olyan valakiét, aki elszakíthatatlanul a mi életünkhöz fűződik. Az író nyilatkozott a lapnak, s felfedte tervait. *AZ IDŐ ZENÉJÉT*, amely több kötetből fog állni, a szerző egységes műnek tekinti. Eddig hat kötetet írt meg, s még hatot szándékozik megírni. A következő háromban a háborús évekről szól, az utolsó háromban pedig a háború utáni időszakról, 1950-ig. Powell úgy véli, hogy egy-egy kötet megírására két-két évi munkára van szüksége.

A MA ES A HOLNAP REGÉNYE

A science fiction, a tudományos-fantasztikus irodalom első francia művelője, René Berjavel, tizennégy évi szünet után újra tollat ragadott. A *LES NOUVELLES LITTÉRAIRES* kérésére, interjú helyett, ő maga állította össze a kérdéseket és válaszokat. Ebben az „elképzelt interjúban” sok minden van, leginkább csípős megjegyzések az újságokról, újságírókról és a közvéleményről. „A klasszikus regény ma már fojtogatja az embert — mondja Berjavel. — Az ablakok be vannak csukva, párnákkal vannak kitömve, s el vannak függönyözve. Az egyetlen világrész, ahol még van valami keresnivaló, az az ágy... Én tudom, hogy a fajfenntartás — akár éteri érzések, nagy szenvedélyek vagy a legkülönfélébb szexuális élmények formájában jelenik meg — az emberi nem legfontosabb funk-

ciója, és megérdemelné, hogy foglalkozzunk vele. De elmúlt már a vetés ideje, kedves uram, ez a csírázás időszaka! Az emberiség a bolygóig felérő növényt készül ültetni, s az holnap a csillagok közt fog kivirágozni. A klasszikus regény pedig, ahelyett, hogy felemelkedne, mind jobban és jobban a földbe dugja a fejét. Ennek klinikai bizonyítéka az, amit — csodálatosképpen — „új regénynek” neveznek. Ez már nem is szellemi lélegzetvétel, nem is hörgés, hanem csuklás. Ezek az írók olyanok, mint az öregemberek, akik a halál felé közelednek, de a szakállukat bámulják, s figyelmüket leköti a leves fortogása gyomrukban, amely már nem emészt, s ez az ő tragédiájuk... Ezt a hanyatlást a sajtó fölfedezése okozta. A regény egy történet, melyet valaki elmond. Amint kinyomják, a materializálódott szavak mind jelentősebbekké válnak — a történet pedig ugyanilyen mértékben veszít jelentőségéből. A stílus elnyelte a személyeket, a csín az akciót, cselekményt. Jusson eszükbe, mi volt a mi regényünk Merlin és Galahad idejében: ők kardcsapásokkal hasították ketté a hegyeket, erdőbe burkolóztak, lovakon ostromolták meg az eget. Ezek a hősök akkorák voltak, mint a föld s az ég. Ők voltak az Elmek. Így volt ez Rabelais idején is. De aztán jött a borzalmas XVII. század. A fecsegők százada, házfelügyelők irodalma, amely pletykából és szívfájásokból állt: Sévigné, Saint-Simon, Racine és a hercegnők szerelmei, a regényekben pedig csupa ó, jaj, hajh, La Fayette. Azóta a világűr ágylepedőkbe van csavarva, Mindennek vége... Én kissé túlzok, de csupán azért, hogy világosabbá tegyem a dolgokat. Három századig tartó görcs után a regénynek ismét emelkedni kezd a mellkasa, lélegzik. Az igazi „új regény”, a ma és a holnap regénye — a science fiction.”

EGY TORTETŐ ÉLETÚTJA

John Brain angol író, aki a „dühös fiatalok” nemzedékébe tartozik — azaz ma már középkorú —, már első regényével (*ROOM AT THE TOP*, 1957) ismertté vált. Ez a regény Joe Lamptonról, egy szegény sorsú fiatalemberről szól, aki a társadalom felső rétegeibe akart jutni, hogy része legyen mindazokban a javakban, melyeket a gazdagok élveznek, s ebben a törekvésében nem válogatta az eszközöket. Elhagyta feleségét, habár szerette, aztán elcsábította egy gazdag gyáros lányát, s mivel viszonyuknak következménye jelentkezett, el is vette feleségül. A fiatalember a társadalom csúcsára került — a regény befejeződik. A *ROOM AT THE TOP* után Brain írt néhány könyvet, de ezek nem arattak olyan sikert, mint Joe Lampton története. Most az angol író visszatért régi témájára, s mint minden visszatérésnek — írja a *THE TIMES LITERARY SUPPLEMENT* —, ennek is lesújtó az eredménye. Az új regény címe *LIFE AT THE TOP*, s az immár dúsgazdag Joe Lampton életét mondja el benne. Ez az élet nem oly rózsaszínű, amilyennek Lampton képzelte; igaz, szép háza, jó fizetése van, apósának vállalatában magas tisztséget tölt be, felesége szép, kívánatos, két gyermeke született, s a fiatalabbik, egy kislány, teljesen úrrá lett apja szívéen. Joe mégis úgy érzi, nem ért el mindent, amit kívánt, s amit elért, azért túlságosan nagy árat fizetett: megalkuvások, önmegtartózkodások sorozatán át jutott csak el céljához. Ezenkívül üzleti nehézségekbe ütközik, politikai bonyodalmakba keveredik, megcsalja feleségét, s megtudja, hogy felesége is hűtlen hozzá; egy pillanatban úgy rémlik, hogy kislányában is csalódni fog. A józan ész mégis diadalmaszkodik (vagy a szokások, vagy a gyengeség?), Lampton belátja,

hogy a magateremtette környezeten kívül sehol sem talál meleg fészekre, megnyugszik és marad. Lampton életének újabb szakasza tehát szintén kedvezően végződik. A *TIMES* kritikusa azonban úgy véli, hogy a happy end erőltetett, a párbeszédék nem meggyőzőek, a társadalom felső rétegének életét pedig együgyűen mutatja be. Brain legnagyobb hibája az, mondja a bíráló, hogy a regény szereplőit kész helyzetekbe állítja, ahelyett, hogy azok maguk teremtenék meg őket.

NEM LEHET MEGMENEKÜLNI

A hetvenéves Herbert Read, akinek ragyogó esszéi nálunk is ismertek (a Nolit kiadásában jelent meg belőlük egy válogatás, előzőleg pedig a zágrábi Mladost adta ki *A MŰVESZET MA* című művét), az *ENCOUNTER* című folyóiratnak megírta vázlatos önéletrajzát. Ennek érdekessége, hogy rövid, de sokatmondó, hangja pedig egy csalódott emberé. Read ebben az írásban leszámol avval a véleményével, hogy ő a szépség szenvedélyes szerelme és kutatója. „Az állam az én sikertelenségi érzésem scapegoatja (bűnbakja), mégpedig igen vonzó goat (bolond), mert biztonságot, felelősséget, megtisztelést, megbecsülést nyújt. Az ember első tévedése, hogy békét köt a tekintélyekkel. Ma már lehetetlen megismételni Rousseau vagy Thoreau tetteit, mert a modern állam likvidálja a maga Rousseau-ít és Thoreau-ít. Thoreau ma börtönben ülne adóeltitkolásért és csavargás miatt; Rousseau, akit már a maga idejében is üldözött a társadalom, nem találna sehol menedéket, segítséget — valószínűleg elmeógyógyintézetbe küldenék, mint Ezra Poundot küldték. Hiú remény abban bízni, hogy meg lehet szökni, ha az embernek van pénze, vagy best sellereket ír s úgy keres sok pénzt. Én ismertem egy embert, aki 1933-ban eladta vállalatát, s birtokot vásárolt egy csendes-óceáni szigeten. Tíz év elteltével az Egyesült Államok tengerészeti támaszpontot épített a szigeten, s a japán bombázók gyakran látogatták meg. Semmiképp se lehet megmenekülni. Minden író; aki egy égei-tengeri szigetre vonul, vagy a kaliforniai sivatagba, vagy Svájcba, ahol viszonylag alacsony az adó, minden ilyen író kiteszi magát a lassú degenerációnak. Nem testi degeneráció ez; alig függ az éghajlattól és a dolce far niente-től. Előidézője a lelkiismeret-furdalás, hogy elhagyta a frontot a kultúráért vívott csatában, abban a csatában, melyet feldarabolt és elidegenedett társadalmunk kavardásában vívunk. Költői erényeinknek „az idő tolmácsolásában” kell megmutatkozniuk, s hogy az időt tolmácsolhassuk, részévé kell válnunk. Ha a beatnikes mellézköngéjű sztoikus állhatatosságot választjuk, nem lehetünk szentimentálisak a következményekkel szemben. A művészetek már eleve elveszített csatát vívnak technologizált civilizációnkban, s én nem bízom győzelmükben. A költő anakronizmus lett. Még csak egy bohóc szórakoztatási képességével sincs megáldva. Verseit csupán költőtársai olvassák — akik mind kevesebben vannak —, a művészeti tanácsok és a rádióállomások pedig néhány műbabérlevéllel koszorúzva mutatják be. Ünnepelesen életben tartani a költői pálya eszméjét — abszurdum. Ezért hát pusztítsuk el mielőbb!”

KRITIKUSOK AZ ÓÉV IRODALMÁRÓL

Az elmúlt év végén a *KNJIŽEVNE NOUINE* felkért néhány jugoszláv kritikust: mondják el véleményüket az óév irodalmi terméséről.

Vlatko Pavletić írása elején szomorú tény volt kénytelen megállapítani: 1962-ben egyetlen jelentős alkotás sem született a horvát irodalomban. Slavko Mihalić verskötete, a *GODIŠNJA DOBA* és Joža Horvat regénye. a *MAČAK POD ŠLEMOM* — erről a két könyvről sokat beszéltek az utóbbi időben, ez a két mű esemény volt, sikert aratott — még 1961-ben jelent meg. Értékes alkotás Petar Šegedin útirajzainak kötete — csakhogy ez egy régebbi mű átdolgozott, új kiadása; Krleža új művei, a *BANKET U BLITVI* harmadik része s a *ZASTAVE* pedig csak folytatásokban jelentek meg a *FORUM* című folyóiratban. Ezért a helyzetért Pavletić elsősorban a kiadókat okolja, hisz rengeteg új név jelent meg a horvát irodalomban, de senki sem adta ki a fiatalok műveit. Őt írói nemzedék tevékenykedik ma a horvát irodalomban, s csak a kiadók tehetnek róla, hogy annyi írótól egy nagy művet sem adtak ki.

A szlovén irodalom egy évről France Filipič számolt be. Írásából kitétnik, hogy 1962. termékeny év volt a szlovén irodalomban. A prózai művek közül kiemelte Pavle Zidar önéletrajzi regényét, Ivan Potrč novelláját, Vladimir Kavčič és Ciril Zlobec regényét. Csupán a költészetben, költői művekben volt elég szegény az elmúlt év, állapítja meg Filipič. Az átlag fölé csak három verskötet emelkedett: Marijan Kramberger, Niko Grafenauer és Lojze Krakar könyvei. Említésre méltó még Filipič szerint Jože Šmit és Vida Taufer verskötete. Jelentős eredményekkel dicsekedhet a szlovén értekező próza. Elsősorban Mirko Rupel monográfiáját említi Primož Trubarról. Boris Paternuj Levstik kritikáinak esztétikai alapjáról írt tanulmányt, France Koblar Simon Gregorčičről, France Bernik pedig Simon Jenko lírájáról írt monográfiát. Marja Boršnik tanulmányait, bírálatait gyűjtötte kötetbe.

Dragan M. Jeremić a múlt évi termésből Branimir Šćepanović, Danko Popović és Mirko Kovač műveit emeli ki. Szemérem veti a fiataloknak általában, hogy megelégszenek a tehetséggel, nem tanulnak, nem tökéletesítik mesterségbeli tudásukat. Egyes íróinknak azt rója fel Jeremić, hogy túlságosan a külföldi írók és irányzatok hatása alatt álnak. Ebben oly messzire mentek, hogy néhány esetben ki lehet mutatni az utánzást is. „Irodalmunk alapvető ellentmondása — állítja végül Jeremić — a tehetség és a műveltség közötti szakadék.”

Miloš I. Bandić az elmúlt évet a csendes, önzetlen munka, az erőgyűjtés esztendejének nevezi. Csupán két művet emel ki: Crnjanski *LAMENT NAD BEOGRADOM* című költeményét és a *SEOBÉ* (Örök vándorlás) második részét.

Predrag Palavestra szerint 1962-ben egyetlen olyan könyv sem jelent meg, amely lényegesen újat hozott volna. Az elmúlt év inkább azért lesz emlékezetes, mert jelentős kezdeményezések történtek az egyes nemzeti irodalmak közötti határok ltörlésére — s ezzel is kifejezésre jutottak az egyes szocialista kultúra megteremtésére irányuló törekvések.